

Советско-румынский договор о дружбе 1991 года: политический анализ

Путинцев Игорь Сергеевич
Помощник проректора по учебной работе
Московский Государственный Институт
международных отношений

Уважаемые участники
конференции!

Сегодня мы обсуждаем ключевые моменты истории двусторонних отношений. И я хотел бы остановиться на одном относительно малоизвестном событии – подписании Договора о сотрудничестве, добрососедстве и дружбе между СССР и Румынией в апреле 1991 г., а также тех политических мотивах, которые, на наш взгляд, привели к его заключению. Данный договор был подписан в Москве президентами М.С.Горбачёвым и И.Илиеску и имел уникальное, нестандартное для базовых договоров содержание.

Договор устанавливал, что СССР и Румыния не будут участвовать в военных союзах, направленных друг против друга, и не допустят использования своей территории, инфраструктуры и коммуникаций третьими странами для совершения агрессии против другой стороны. Подчёркивалось, что стороны при любых обстоятельствах будут рассматривать друг друга как дружественные государства как во взаимных отношениях, так и в своей международной деятельности в более широком смысле. Стороны также подтвердили, что безопасность неделима и что их безопасность неразрывно связана с безопасностью всех стран-участников СБСЕ.

Tratatul de prietenie sovieto-român din 1991: analiză politică

Putintsev Igor Sergeevich
Asistent Vice Rector, Institutul de Stat din
Moscova pentru Relatii Internationale

Stimați participanți la conferință!
Astăzi discutăm punctele-cheie din istoria relațiilor bilaterale. Și aș dori să punctez un eveniment relativ puțin cunoscut - semnarea Tratatului de cooperare, bună vecinătate și prietenie între URSS și România în aprilie 1991, precum și acele motivele politice care, în opinia noastră, au condus la încheierea acestuia. Acest Tratat a fost semnat la Moscova de către președinții M. Gorbachev și I. Iliescu, și a avut un conținut unic, non-standard, pentru acordurile de bază.

Tratatul preconiza că URSS și România nu vor participa la

alianțe militare direcționate unul împotriva celuilalt și nu vor permite utilizarea teritoriului, infrastructurii și comunicațiilor lor de către țări terțe pentru a comite agresiuni împotriva celeilalte părți. Se sublinia faptul că, în toate circumstanțele, părțile se vor considera reciproc state amiabile atât în relațiile reciproce, cât și în activitățile lor internaționale într-un sens mai larg. Părțile au confirmat, de asemenea, că securitatea este indivizibilă și că securitatea lor este inseparabil legată de securitatea tuturor țărilor membre ale CSCE.

Astfel, tratatul, în contextul colapsului Organizației Pactului de la Varșovia, presupunea păstrarea unui format special de relații între URSS și România. Conținutul său, desigur, corespundea intereselor strategice ale Moscovei în perioada relevantă. Motivele Uniunii Sovietice sunt clare. În același timp, nicio altă țară din blocul sovietic în proces de prăbușire nu a încheiat un acord similar. Și în această privință, de cel mai intens interes apare întrebarea erau pozițiile motivante ale conducerii României.

În opinia noastră, putem distinge patru seturi de motive.

Primul set de motive este acela că conducerea României nu se simțea încrezătoare în relațiile sale cu Occidentul și nu avea garanții că Occidentul o va recunoaște drept partener egal pentru orice perioadă îndelungată.

Trebuie remarcat faptul că, în România la putere, la sfârșitul anului 1989, au venit liderii fostului Partid Comunist din eșalonul al doilea și al treilea, care au făcut la timpul lor o carieră destul de frumoasă în rândurile sale, și nu oponenții ideologici evidenți ai fostului regim. În România, în perioada socialistă, nu s-a format și nici nu a existat o mișcare de orientare anticomunistă disidentă, care ar fi avut

Таким образом, договор в условиях распада Организации Варшавского договора предполагал сохранение особого формата отношений между СССР и Румынией. Его содержание, безусловно, соответствовало стратегическим интересам Москвы в соответствующий период. Мотивы Советского Союза ясны. При этом ни одна другая страна распадающегося советского блока не заключила аналогичного договора. И в связи с этим наибольший интерес представляет вопрос, каковы были побудительные мотивы руководства Румынии.

На наш взгляд, можно выделить четыре комплекса причин.

Первый комплекс причин – это то, что румынское руководство не чувствовало себя уверенно в отношениях с Западом и не имело гарантий, что Запад признает его в качестве равного партнера на сколько-нибудь длительный период.

Надо отметить, что к власти в Румынии в конце 1989 года пришли не открытые идейные противники прежнего режима, а деятели бывшей компартии второго-третьего эшелона, в свое время делавшие неплохую карьеру в ее рядах. В Румынии в социалистический период не сложилось диссидентского движения антикоммунистической направленности, которое имело бы влияние на политические процессы либо широкую известность за рубежом. В общественно-политической жизни Румынии не было, например, таких политически влиятельных фигур, как Л.Валенса и В.Гавел, и таких всемирно известных общественных деятелей, как А.И.Солженицын и А.Д.Сахаров. И это несмотря на то, что из всех стран советского блока Румыния в идеологическом плане была наиболее ортодоксальной коммунистической страной. И от этого образ Румынии на

un impact asupra proceselor politice sau să fi avut un renume de seamă în străinătate.

În viața socială și politică a României, de exemplu, nu au existat personalități politice de influență, ca L.Walesa și V.Havel, precum și figuri publice recunoscute la nivel mondial precum A. Solzhenitsyn și A. D. Sakharov. Și asta în pofida faptului că, din toate țările blocului sovietic, România era, în planul ideologic, cea mai ortodoxă țară comunistă. Și din cauza aceasta imaginea României în Occident la sfârșitul anilor 1980 - începutul anilor 1990 nu era atât, să spunem, de pozitiv romantic, precum imaginea Poloniei, Ungariei și a Cehoslovaciei.

În plus, schimbarea puterii în România a avut loc în condiții specifice - într-un mod violent. Și dacă, la început, Frontul Salvării Naționale, care a venit la putere prin auto-proclamare, se poziționa drept o autoritate supremă temporară în afara partidelor, pe urmă el a fost transformat de asemenea într-un partid politic care ținea în mâinile sale toate pârghiile puterii. În aceste condiții, alegerile prezidențiale și parlamentare din 1990 nu presupuneau o concurență reală și o luptă egală pentru putere, dar de fapt au avut un caracter plebiscitar. Legitimitatea lor ar putea fi pusă la îndoială în Occident.

De asemenea, imaginea României în Occident a fost afectată negativ de confruntarea în străzile Bucureștiului în timpul așa-numitei mineriare, când un meeting masiv perpetuu al opoziției (golaniada) a fost dispersat de minierii agresivi, aduși în capitală, deoarece cu sprijinul structurilor de forță acest lucru era fost dificil de efectuat. Imaginea minerilor furioși, care îi băteau pe străzile capitalei pe cetățenii simpatizanți ai opoziției și pro-occidentali și pe reprezentanții inteligenței, a fost percepută negativ în Occident ca o încălcare a drepturilor omului în

Западе в конце 1980-х – начале 1990-х гг. не был таким, скажем, позитивно-романтическим, как образ Польши, Венгрии и Чехословакии.

Кроме того, смена власти в Румынии произошла в специфических условиях – насильственным образом. И если вначале Фронт национального спасения, который пришёл к власти путём самопровозглашения, позиционировал себя в роли непартийного временного высшего органа власти, то затем был преобразован также в политическую партию, имевшую в своих руках все рычаги власти. В этих условиях президентские и парламентские выборы 1990 г. не предполагали реальной конкуренции и равной борьбы за власть, а фактически имели плебисцитарный характер. Их легитимность можно было поставить под вопрос на Западе.

Также на образ Румынии на Западе негативно влияло противостояние на улицах Бухареста в ходе так называемой минериады, когда массовый бессрочный митинг оппозиции (голаниада) был разогнан свезёнными в столицу агрессивными настроенными шахтёрами, поскольку с опорой на силовые структуры это сделать было затруднительно. Образ обзлённых шахтёров, которые на улицах столицы избивали оппозиционно и прозападно настроенных горожан и представителей интеллигенции, был негативно воспринят на Западе – как нарушение прав человека в интересах действующей власти.

Все эти факторы в конечном счёте способствовали тому, что румынское руководство не чувствовало себя уверенно в отношениях с Западом. На Западе часто отказывались от сотрудничества с теми политическими лидерами, которых обвиняли (обоснованно или нет) в

interesul actualei puteri.

Toți acești factori au contribuit în cele din urmă la situația în care conducerea României nu se simțea sigură în relațiile sale cu Occidentul. În Occident, adeseori se refuza să se coopereze cu acei lideri politici care erau acuzați (justificat sau nu) de nelegitimitate și încălcare a drepturilor omului. În relațiile cu Moscova, această problemă nu exista.

Al doilea set de motive, care, în opinia noastră, a contribuit la aspirația României de a menține un format special de relații cu URSS, este tema Transilvaniei. Această problemă nu s-a manifestat în forma sa deschisă (și aici este necesar să recunoaștem meritul și succesul autorităților românești de atunci), dar au existat temeri legate de internaționalizarea proceselor politice interne. Despre ele, în special, scrie fostul consilier al președintelui României pentru politică externă, I.M. Pașcu.

Motivul temerilor a fost, în primul rând, complicarea relațiilor interetnice din Transilvania: în special, ciocnirile interetnice de la Tîrgu-Mureș și ciocnirile din Miercurea Ciuc din prima jumătate a lui 1990. Și situația din Cluj a fost de asemenea, neliniștită. Având în vedere exemplul fostei Iugoslavii, știm la ce consecințe ar putea duce izbucnirea violenței, dacă conducerea țării nu ar controla situația și dacă ar fi intervenit forțele din afară.

Mai mult decât atât, situația a fost influențată și de faptul că N.Ceaușescu a urmărit anterior o politică destul de dură față de minoritatea maghiară: a desființat autonomia teritorială a maghiarilor etc. Atenția la nivel internațional față de aspectele umanitare ale problemei maghiare a crescut semnificativ la sfârșitul anilor 1980, odată cu subrezirea pozițiilor în materie de politică externă ale lui N.Ceaușescu.

Evenimentele de la Timișoara, în jurul pastorului maghiar Laszlo

нелегитимности и нарушении прав человека. В отношениях же с Москвой данной проблемы не существовало.

Второй комплекс причин, который, на наш взгляд, способствовал желанию Румынии сохранить особый формат отношений с СССР, – это трансильванский вопрос. В открытой форме этот вопрос так и не проявился (в чём надо признать заслугу и успех тогдашнего румынского руководства), но опасения интернационализации внутренних политических процессов существовали. О них, в частности, пишет бывший советник президента Румынии по внешней политике И.М.Пашку.

Поводом для опасений было, во-первых, осложнение межэтнических отношений в Трансильвании: в частности, межэтнические столкновения Търгу-Муреше и столкновения в Мъркюря-Чуке в первой половине 1990 г. Непокойной была и ситуация в Клуже. На примере бывшей Югославии мы знаем, к каким последствиям могли привести всплески насилия, если руководство страны не удержало бы контроль над ситуацией и если бы вмешались внешние силы.

Более того, имело значение, что ранее Н.Чаушеску проводил достаточно жёсткую политику в отношении венгерского меньшинства: ликвидировал территориальную автономию венгров и др. Международное внимание к гуманитарным аспектам венгерского вопроса значительно возросло в конце 1980-х гг. по мере ослабления внешнеполитических позиций Н.Чаушеску. Непосредственным поводом к свержению Н.Чаушеску стали события в Тимишоаре вокруг венгерского пастора Л.Тёкеша – кстати, впоследствии активного политического активиста, сторонника расширения политических прав венгерского населения Трансильвании. И в этих

Tokes, apropo, mai târziu un activist politic activ, un susținător al extinderii drepturilor politice ale populației maghiare din Transilvania, au devenit un motiv direct pentru răsturnarea lui N. Ceaușescu. Și, în aceste condiții, minoritatea maghiară după răsturnarea lui N. Ceaușescu ar putea avea anumite așteptări.

Concomitent cu aceasta, a avut loc o schimbare a puterii în Ungaria în cea pro-occidentală, care era mai sensibilă la problemele diasporei maghiare. Astfel, premierul Jozsef Antall a declarat că intenționează să fie prim-ministru al 15 milioane de maghiari, ce a provocat de asemenea anumită rezonanță internațională, deoarece populația Ungariei în sine nu depășea 11 milioane de persoane.

Trebuie remarcat că imaginea Ungariei în Occident era în acel moment mult mai bună decât imaginea României. Ungaria a fost, de asemenea, pentru Occident o țară mai apropiată, din punctul de vedere al proximității culturale și istorice (ceea ce uneori contează, ca și în cazul Serbiei și a Croației).

Conducerea Ungariei a avut o reputație excepțional de bună în Occident. Anterior, Ungaria a jucat un anumit rol în rezolvarea problemei germane, deschizând frontiera sa cu Austria pentru populația din RDG. Noua conducere a Ungariei și-a unit forțele cu Solidaritatea din Polonia și cu președintele Cehoslovaciei V. Havel cu privire la relațiile cu URSS și dizolvarea structurilor blocului sovietic. Spre deosebire de România, conducerea Ungariei (președintele Arpad Goncz, premierul Jozsef Antall) în 1990-1991 a avut întâlniri bilaterale la cel mai înalt nivel cu președintele american George Bush și cu premierul britanic M. Thatcher.

În acest sens, pentru conducerea României a fost important să se asigure

condițiilor u venгерского меньшинства после свержения Н. Чаушеску могли возникнуть определённые ожидания.

Одновременно с этим произошла смена власти в Венгрии на прозападную, которая была более чувствительна к проблемам венгерской диаспоры. Так, премьер-министр Й. Анталл заявил, что намерен быть премьер-министром 15 млн венгров, что тоже вызвало определённый международный резонанс, поскольку численность населения самой Венгрии не превышала 11 млн чел.

Следует отметить, что образ Венгрии на Западе был в то время значительно лучше, чем образ Румынии. Венгрия была также более близкой для Запада страной с точки зрения культурно-исторической близости (а это иногда имеет значение, как в случае с Сербией и Хорватией).

Руководство Венгрии имело исключительно хорошую репутацию на Западе. Ещё ранее Венгрия сыграла определённую роль в разрешении германского вопроса, открыв свою границу с Австрией для населения ГДР. Новое руководство Венгрии объединило усилия с польской «Солидарностью» и президентом Чехословакии В. Гавелом по вопросам отношений с СССР и роспуска структур советского блока. В отличие от Румынии, руководство Венгрии (президент А. Гёнц, премьер-министр Й. Анталл) в 1990 – 1991 гг. имели двусторонние встречи на высшем уровне с президентом США Дж. Бушем и премьер-министром Великобритании М. Тэтчер.

В этой связи руководству Румынии было важно гарантировать, что улучшение отношений Венгрии с Западом одновременно с активизацией общественно-политических процессов в Румынии и Венгрии не приведёт к интернационализации вопросов, связанных с румынской внутриполитической жизнью.

că îmbunătățirea relațiilor Ungariei cu Occidentul, simultan cu intensificarea proceselor sociale și politice din România și Ungaria, nu va conduce la internaționalizarea problemelor legate de viața politică internă a României.

Al treilea set de motive pentru care România a semnat tratatul era problema Moldovei. Tratatul includea prevederile conform cărora părțile s-au angajat să încurajeze pe toate planurile cooperarea între regiunile din URSS și România, inclusiv republicile sovietice, și, de asemenea, să promoveze accesul deplin al populației la limba și cultura celeilalte părți. De fapt, astfel au fost legalizate contactele directe între structurile statului român și Republicii Moldova în cadrul URSS.

În sfârșit, al patrulea set de motive de fapt este o anumită inerție a conștiinței politice asociată cu o reevaluare a puterii și a potențialului Uniunii Sovietice în arena internațională, inclusiv în sfera economică. Și aici nimic nu poate fi reproșat autorităților române. Viteza și ireversibilitatea proceselor de criză din URSS au fost de neașteptat nu numai pentru el, ci, de asemenea, și pentru conducerea sovietică și americană. Deocamdată, în aprilie 1991, Uniunea Sovietică nu numai că nu se prăbușise încă, ci, dimpotrivă, în martie, 76% din populație a votat la referendum pentru păstrarea sa.

Din păcate, tratatul din 1991 nu a intrat în vigoare, deoarece nu a fost ratificat. După evenimentele din august din Moscova, legate de exacerbarea luptei pentru putere și paralizia centrului unional, ratificarea sa a devenit irelevantă. Și asta chiar a fost o pierdere, pentru că, în următorii 25 de ani, relațiile bilaterale s-au dezvoltat de-a lungul unei alte traiectorii, decât cea care putea fi stabilită prin acordul din 1991.

Третий комплекс причин, по которым Румыния подписала договор, – это молдавский вопрос. В договор были включены положения, по которым стороны обязались всемерно стимулировать сотрудничество по линии регионов СССР и Румынии, включая советские республики, а также способствовать полному доступу населения к языку и культуре другой стороны. Фактически это легализовало прямые контакты между румынскими государственными структурами и Молдавской республикой в составе СССР.

Наконец, четвертый комплекс причин – это определённая инерция политического сознания, связанная с переоценкой мощи и потенциала Советского Союза на международной арене, в том числе в экономической сфере. И здесь не в чем упрекнуть румынское руководство. Скорость и необратимость кризисных процессов в СССР оказались неожиданными не только для него, но и, например, для советского и американского руководства. Пока же, в апреле 1991 г., Советский Союз не только ещё не распался, но, наоборот, в марте 76 % населения проголосовало на референдуме за его сохранение.

К сожалению, договор 1991 г. так и не вступил в силу, так как не был ратифицирован. После августовских событий в Москве, связанных с обострением борьбы за власть и параличом союзного центра, его ратификация стала неактуальной. А жаль – потому что в последующие 25 лет двусторонние отношения развивались не по той траектории, которая могла быть задана договором 1991 года.